

Ռաֆֆի

Մառա

Մանկական օրեր, մանկական հասակ,
Կյանքիս դուք գարնան ծաղկազարդ պսակ,
Ա՛խ, քանի՛ ուրախ և քանի՛ տրտում
Դուք հիշողությունք թողիք իմ սրտում:

Մանկական օրեր, օրեր թանկագին,
Երբ միտս եք գալիս, կրկին և կրկին
Վառվում են սրտիս մարած կայծերը,
Եվ բորբոքվում են իմ հին վերքերը...

Պանդուխտ եմ այժմ ես հեռու երկրում,
Հայրենյաց կարոտն սիրտս է տոչորում,
Այստեղ ամեն ինչ ինձ խորթ են, օտար,
Չեն լինում նոքա հոգուս մըխիթար:

Ես շատ տանջվեցա... հոգնեցա իսպառ...
Այժմ հաշտվում եմ բախտիս հետ թշվառ,
Դեպ քեզ, Պարսկաստան, հայրենիք անգին,
Տարագիր որդիդ դառնում է կրկին:

Բա՛ց արա ինձի քո գիրկն ու ծոցը,
Դո՛ւ ես մանկական իմ օրորոցը,
Քա՛ղցր է պանդխտին յուր հայրենիքը,
Նորա խրճիթներն և ուռենիքը...

Բայց ի՞նչ են տեսնում... խոցվում է հոգիս...
Ահա՛ պատկերը խեղճ հայրենիքիս՝
Յուր մեռելային դեմքով գունաթափ՝
Երևում է ինձ, բերում է սարսափ...

Նորա հարստությունք՝ անթիվ են, անբավ,
Իսկ վայելչությունք՝ պակաս են, սակավ.
Նորա դաշտերի մեջ՝ անապատ, տխուր
Որքան քրտինքների թափվում են իգուր...

Նորա իշխանները և իշխանագույնը
Արյունոտ թրով կ'չափեն իրավունք,
Զոհում են յուրյանց կամքին հաճույքին
Արյունոտ պտուղը աշխատող ձեռքին:

Իսկ խարդախ մոլլան կրոնքի ջատագով
Զեղծում է շարյաթն 12 ինքնահաճ կերպով,
Օրենքն և կանոն մարգարեական
Են նորա շահուց գորավոր ուռկան:

Եվ կույր ամբոխը խավար պարսկին,
Թըմրած դորանի սովերի տակին,
Զեննաթի 13 երագն է նորան հրապուրում,
Կյանքի պետքերը նա չէ պըտրում:

Եվ հարեմական 14 փակված վանդակում,
Որքան գեղուհիք հավվում են, մաշվում,
Կոպիտ ամուսնի բռնակալ կամքը
Է նոցա սերը և նոցա կյանքը:

Դեռ համարվում է հայըն պիղծ հպատակ.
Պարսիկն երեսին գարկում է ապտակ,
Գըլուխը ծըռած, հայը լուռ ու մունջ,
Յուր տունն է մըտնում, թաքցնելով տրտունջ:

Նա տեր չէ երբեք անբախտ յուր գլխին,
Տեր չէ՛ կայքերի, յուր խեղճ երեխին,
Չէ՛ կարող լինել իրավանց պաշտպան,
Մունջին չէ՛ տրված խոսելու մի բան...

Ձիգ տարիներով, երկար և երկար,
Կուրծքիս միջումն եփված անդադար,
Յուր լի սև մաղձով թույնը դառնագին
Թափվում է սիրտս: Ա՛խ, զգվանք կրկին...

Բայց ինչը ձրգեց ինձի վերստին
Դեպի այդ Սողոմն մարդկային ազգին.
Մի՞թե հայրենական օջախի միջում
Կուրծքըս ավելի ազա՛տ է շընչում:

Ո՛չ: Թո՛ղ ես էլ տանջվիմ իմ ազգայնոց հետ:
Ամբոխը դեռևս խավար է, տըգետ,
Գուցե կարենամ ես նորանց օգնել,
Նոցա աչերից արտասուք սրբել:

Բ

Ահա՛ հայրենի տընական իմ առջև,
Ուր վիճակված էր ինձ տեսնել արև,
Ուր կտվրեցնեին լըռել, համբերել,
Առանց տրտունջի նախատինք կըրել...

Ահա՛ ամրոցի հին ավերակը...
Մեր ախոռատունը... խոտի մարագը...
Որոց պատերի պատռած ճեղքերում
Ես խեղճ ճնճղուկի ձագն էի պըտրում:

Եվ ծըվծըվոցը ողորմելի ծըտին
Բերկրանք էր բերում մանկական սրտին:

Հիմի է՛լ եմ սարսափում... ահա՛ դպրոցը
Փափուկ հասակիս ըսպանդանոցը:

Այդ դպրոցի մեջ գյուղի տիրացուն
Ուսուցանում էր ինձ «Խոնարհեցո՛ւ»¹⁵,
Գիշերը քնելիս «Եկեացէ՛»¹⁶ կարդալ,
Եվ վաղ առավոտ միշտ ժամն երթալ:

Ահա՛ այն ծառը... Թըշվա՛ն ուռենի.
Քեզ չե՛մ մոռացել, փըտած ծերունի,
Դու տալիս էիր իմ վարդապետիս
Միշտ դալար ճյուղեր ինձի պատժելիս...

Ահա՛ այն կտուրը, ուր իմ դայակը
Միշտ ցույց էր տալիս փայլուն լուսնյակը,
Եվ շատ հեքիաթներ՝ աստղերից, դևերից
Պատմում էր ինձի պառավը ոգելից:

Նա ասում էր ինձ, թե այդ լուսնյակը
Էր յուր մայրիկի միակ գավակը,
Նա երեխա էր շատ չար, անհանգիստ,
Երբեմն յուր մորը բարկացնում էր խիստ:

Մի օր մայրիկը հունցում էր խըմոր,
Տղան գողացավ տաշտքիրը¹⁷ յուր մոր,
Մայրը բարկացավ, խմորոտ ձեռքով
Զարկեց երեսին գայրացած կրքով:

Եվ ամեն անգամ տեսնելով լուսին,
Այն մութ դրոշմը նորա երեսին
Հիշեցնում էր ինձ ապտակը յուր մոր,
Որո հետքերը դեռ մնում է մինչ այսօր:

Նույնպես ժրպտելով վագում է գետակը,
Նորա գույնզգույն, ավագուտ հատակը:
Կարծես զարդարած մանր ուլունքներով,
Փայլում է դարձյալ նույն հրապույրներով:

Միրելի գետակ, հիշում ես և դուն,
Երբ ես, ամբողջ օր մոռցած հաց և տուն,
Քո ավերի մոտ ձուկն էի որսում,
Կամ նախշուն ծրտի հետքիցն էի վագում:

Իսկ երեկոյան թրշված, թաթախված՝
Տուն էի դառնում՝ ես սաստիկ հոգնած,
Ա՛խ, մայրիկս ինձ որքա՛ն ծեծում էր,
Յուր չար երեխին նա անիծո՛ւմ էր...
Ահա՛ և այգին... նույն ընկուզենին...
Նույն խնձորենին և ողկուզենին...
Ճանաչում եմ ձեզ, հին բարեկամներ,
Բայց դուք հիշո՞ւմ եք վաղեմի հաշիվներ...
Երբ գիշերային լռության պահուն,
Ես, այգեպանից գաղտնի և թաքուն,
Ցանկապատիցը գող կատվի նըման,
Ներս էի սողում, որպես մի թուրքման¹⁸:

Ահա՛ քարշ տալով, գրգիր¹⁹ Սահակը
Ժողվում է խանի ձուն և վառյակը,
Դեռ կենդանի է այդ ավագակը,
Կրում է յուր ձեռքին դեռ նույն մահակը...
Ահա և չարչին²⁰, այդ անպիտանը
Էլ բան չը թողեց գյուղացոց տանը,
Ինձ էլ ասում էր՝ ձու գողանամ տատից,
Քիշմիշ և մաստաք²¹ գրնեմ նորանից:
Դեռ հորանջելիս գյուղի քահանան
Խաչակնքում է²²: Ախորժ է նորան

Գերեզմանատան հաճախել ուղին,
Ուտել հոգեհաց, գրպանել փողին:

Դեռ թանձր քողով գեղեցիկ սերը
Ծածուկ է պահում յուր վարդ թշերը,
Նա օտարի հետ բնավ խոսք չէ փոխում,
Մի մարդ տեսնելիս՝ քաշվում է, վախում:

Երբ որ կրնիկը պանդուխտ ամուսնից
Նամակ է ստանում՝ օտար աշխարհից.
Նա ման է ածում մի գյուղից մյուս գյուղ
Եվ չէ գտանում ոչ մի ընթերցող:

Երբ որ մահամերձ դըրած է հիվանդ,
Կոչում է գյուղացին սրտով ջերմեռանդ,
Կամ յուր Նարեկով տըգետ տերտերին,
Կամ կախարդելու՝ խարդախ ջինդարին²³:

Դարձյալ քաղցր է ինձ հյուրասեր շենքը
Եվ իմ ազգայնոց անխարդախ դենքը,
Ախ, այն դենքի մեջ որքան պարգություն
Նկարեց փութով անմեղ բնություն:

Միրելի են ինձ առարկայք բոլոր,
Որք հիշեցնում են իմ կյանքը մոլոր,
Այն կյանքը դարտակ՝ անհոգ մանկության,
Վատնած անօգուտ մեջ հիմարության,,

Նույն դրացիքը կան առողջությամբ,
Ամեն ինչ մնացել՝ նույն ամբողջությամբ,
Ոչինչ չի փոխվել... Դեռ նույն դարևոր
Անշարժության մեջ ապրում են բոլոր...

Թե հսկայական խոր քնով ես քնեի
Եվ հարյուր տարուց հետո զարթնեի,
Իմ հայրենիքը նույն իսկ տղայական
Դրության մեջը ես կը տեսնեի:

Բոլորը նույնն է, ինչպես և առաջ,
Եվ մախմուր արտերն, և մարգերը կանաչ,
Միայն քո պատկերն ինձ չէ երևում,
Նազելի՛ Սառա, քույրիկդ իմ հոգուն:

Դու իմ մանկության քնքուշ բարեկամ,
Կար մի ժամանակ, երբ ես շատ անգամ
Անցուցանում էի անքուն գիշերներ,
Ինձ բաշխում էիր քաղցրիկ երազներ...

Դու խլեցիր ինձնից խաղերը մանկական,
Բոլոր բերկրությունքն իմ գվարճության,
Հանգստությունը խաղաղ իմ հոգուն
Ես գոհ բերեցի քո անմեղ սիրույն:

Թե այգին էի գնում, թե տանը նստում,
Թե թափառում էի ես արձակ դաշտում,
Թե գետի եզերքը տխուր, աննպատակ
Ման էի գալիս մի՛շտ, իմ հրեշտակ:

Պարզ աղբյուրների հայելվո միջում
Քո սիրուն պակտերն էի ես տեսնում,
Եվ կարմիր վարդի ալ թերթիկները
Նըկարում էին քո վառ թըշերը:

Եվ թռչունների ուրախ մեղեդիք
Լսեցնում էին քո ձայնիկը քաղցրիկ,
Շընչում էր գեփյուռ, տերևի սոսափյուն
Հնչեցնում էր քո սիրելի անուն...

Ա'խ, անցած օրեր, օրեր թանկագին,
Ինչո՞ւ եք խռովում իմ սիրտը կրկին,
Խիստ դառն է ինձի նորից միտ բերել,
Թե որքա՛ն ես վաղ ըսկսա սիրել...

Գ

Բարեպաշտ ծնողաց աղջիկ էր Սառան,
Նորա քույրերը վաղօրոք մեռան,
Նա ուներ յուր մայր, փոքրիկ մի եղբայր,
Եվ ժիր, գործունյա, ծերունի յուր հայր:

Գո՛հ էին նոքա, թեև առանց փող,
Բայց գետի ափին կըտորիկ մի հող
Մշակում էր մեծ ջանքով ծերունին,
Եվ կերակրում էր խաղաղ ընտանին:

Որպես վայրենի՝ ճոխ, անփույթ ծաղիկ
Աճում էր նոցա դեռահաս աղջիկ,
Նա չուներ կըրքեր, չըգիտեր հոգսեր,
Նորան ծանոթ չէր՝ ի՞նչ է արդյոք սեր:

Արդեն տասն և վեց լրացավ տարին,
Չըգիտեր աշխարհի նա «չարն ու բարին»,
Որպես մի նաշխուն, ուրախ թիթեռնիկ,
Յուր խաղերովն էր նա գոհ, երջանիկ:

Դեռևս տիրում է «ադամա մութը»²⁴
Ոչ ոք չէ բացել տան լուսամուտը,
Սառան արթուն է և արդեն հագնված
Թեև տանեցիք խոր քնով են քնած:

Նա ցողում է ջրով գավիթն ու բակը,
Մաքրում, սաքրում է յուրյանց տընակը,

Նա հունդ է ցրվում խատուտիկ25 հավերին
Եվ խոտ է տալիս փոքրիկ հորթերին:

Վառվեց արշալույս: Ժպտում է երկինք,
Ոսկեգօծ գունով ներկվեցան լերինք,
Գեղազրվարճ խանդով թրթռում է բնություն,
Տիրեց ընդհանուր կյանք, ուրախություն:

Ուրախ է Սառան: Նա խիստ ըշտապով
Առնում է սափորն և թեթև կերպով
Վազում է դեպ դուրս, դիմում է աղբյուր
Յուրյանց տան համար բերել սառը ջուր:

Թրշում է ոտքերը վաղորդյան ցողը,
Փըռփռում է հովից նորա գլխի քողը,
Եվ սև հոսանքով թուխ-թուխ ծամերը
Ծըփում են նորա թիկունքի վերա:

Այնտեղ աղբյուրի ջրովը սառնորակ
Լըվացվում է նա: Նորա սևորակ՝
Վառվում են բոցով՝ լի կյանքով աչեր,
Վաղորդյան հովից շիկնում են թրշեր:

Ծագեց արևը ըսկսվում է օր:
Դաշտում գործում է գյուղացու արոր:
Սերմերով բեռնած փոքրիկ սայլակը
Դեպ արտն է վարում անխոնջ մըշակը:

Շընչում է ազատ Սառայի կուրծքը,
«Ի՛նչ հրաշալի է աստուծո գործքը...»
Նայում է շուրջը՝ բոլորակ ծաղկունք,
Անուշ ցնծությանը երգում են թռչունք:

Գոհարով ցողած, կանաչ դաշտերը
Ցրվում են սրտից խորին վրշտերը,
Եվ տերևագարդ, թավուտ ծառերից
Ախորժ է հնչում ձայնը զեփյուռից:

Նա դեռ գմայլած, նայում է շուրջը,
Հեռու կամարած՝ նկարվում է կամուրջը,
Այնտեղ խաղալով վագում է գետակ,
Ժպտում են նորա ալիքներ հստակ:

Պարկը շալակին դեռ նոր գյուղացին
Տանում է աղալու պարենն յուր հացին,
Գոռում է ջաղաց, թունդ ժայթքում է ջուր
Եվ բամբակի նման սպիտակ փրփուր:

Ուշացավ Սառան: Դառնում է նա տուն
Ոտքով մանրաքայլ, ընթացքով հաստատուն,
Նա մաքուր գործն է անմեղ բնության,
Որպես մարմնացած տիպ համեստության:

Դեռ նոր է զարթել ծերունի հայրը,
Գոմն է ավելում նորա ժիր մայրը,
Հոգնած խաղերից, անուշ երագում
Քնած է եղբայրը, զարթնիլ չէ ուզում:

Լըվացվեց ծերունին դստեր բերած ջրով,
Ալեգարդ մորուքը սանդղեց սանդղով,
Նա խաչակնքեց դեմքն երեք անգամ,
Առեց վերարկուն դիմեց դեպի ժամ:

Կինը սովոր էր տան մեջ աղոթել,
Սկսեց նա հետո կովերը կըթել,
Փրփրադեզ կաթնի անուշիտ շոգին
Բերկրանք էր բերում տանտիկնոջ սրտին...

Բըռնել էր Սառան հորթերը նորածին,
Որ չը խանգարեն նրանք մոր գործին.
Չա՛ր էին նոքա և խիստ անզգամ,
Ծըծում էին ամբողջ կաթը շատ անգամ:

Մեկին ավելի սիրում էր Սառան,
«Շուշանիկ» անուն դրել էր նորան,
Ներկել էր հինայով26 խայտերը ճերմակ
Եվ պարանոցեն կախել էր զանգակ:

Դեռ նոր նախիրը քշում են գյուղից.
Խրխինջ, բռբռոց են ամեն տեղից.
Խառն բառաչմունք, աղաղակ, ճըշյուն,
Կազմում են ուրախ ներդաշնակություն...

Կանաչին է տալիս ընդարձակ արոտ,
Դալար խոտերին անձկանոք կարոտ
Վազում են հոտեր, տալով ճոխ տրտինկ27,
Առաջնորդում է նրանց հովվի սրինգ:

Սառան տավարը հասցուց նախիրին,
Հանեց թոնիրից28 վառուցքը մոխիրին,
Լեցրուց կթոցում, տարավ դուրս ածել,
Ծուլության վերա նա չէր մըտածել...

Բարձրացավ արև դեպի հորիզոն:
Փափուկ ջերմությանը օդը հովասուն
Ծավալվում էր խիստ ախորժ հոսանքով,
Ոգի էր սփռում անեղծ կյանքով:

Հանգիստ չէ Սառան: Շարժուն, անդադար
Պըտտվում է նա: «Աղջի՛, ա՛յս բեր, ա՛յն տար»:
Պատվերներ էր որ տալիս էր մայրը
Քրոջը չէր օգնում յուր ծույլ եղբայրը:

Նա թոնրի համար բերեց վառելիք:
Պատրաստ է ճաշն, այլև ընթրիք²⁹,
Սառային մի գործ դեռևս մընաց,
Արտը հոր համար պետք է տանի հաց:

Նա գնում է արտը: Հայրը գործում է.
Ճակատի խորշումից քրտինքը վազում է:
Ուռենու շուքի տակումը Սառան
Հոգնած հոր համար կազմում է սեղան:

Կեսօր է արդեն: Տոթը այրում է.
Թառամած տերևը հագիվ շարժվում է.
Փույթ չէ Սառային, երբ կը ճաշեր հայրը,
Նա անցավ ծրտի պես մինչ արտի ծայրը:

Այնտեղ պարզ, փոքրիկ հոսում էր գետակ,
Նորա ավերից շատ տեսակ-տեսակ
Քաղում է ծաղկունք, հյուսում է նա փունջ,
Թաքցնում է ծոցում, կրկին լուռ ու մունջ:

Դառնում է տեղը: Վերջացած է ճաշ:
Հայրն, աշխատանքից եղած հալումաշ,
Հանգչիլ է ուզում քանի մի թուպե.
«Մի՛ գնա էս ճամփով, թուրք կը հանդիպե»:

Ասում է աղջկան: Հեռացավ Սառան:
Բայց թուրքի երկյուղն ի՞նչ փույթ էր նորան,
Նա անց է կենում մի այգու մոտից
Եվ կատվի նըման թռչում է պատից:

Նա ճանկրկելով, որպես ժիր կապիկ,
Մի ծառից մյուս ծառ բարձրացավ ճարպիկ.
Չէր քաղում մրգերն և չէր գողանում,
Չըվարճության համար այդպես էր անում...

Լսելի եղավ ձայն՝ «Բըռնվեցա՛վ գողը...»
Ծանոթ են նորան ձայնն ու եկողը:
Սառան նայում է ծառիցը ներքև,
Իջնում է իսկույն, նույնպես վարժ, թեթև:

Պատանի էր դա այգետիրոջ որդին,
Խիստ մոտ առարկան Սառայի սրտին:
Ի՞նչ էր որ աղջկան նորա կողմը քաշեց.
Անմեղ սրտիկը հալեց ու մաշեց...:

Սառան չըգիտեր: Գիտեր նա մի բան՝
Պատանու դեմքը ախորժ էր նորան,
Չիցե՞ այն մաքուր սրտումը հանդարտիկ
Սկսվել էր սիրո մրրիկը սաստիկ...

Ո՞ր էիր Սառա, հարցրուց պատանին,
Որպես հին ծանոթ, նորա ընտանին,
Ես հորս համար հաց էի տարել...
Բայց դու ինձ համար ոչինչ ե՞ս բերել:

Տե՛ս, ինչ են բերել, ասաց ժպտալով,
Յուր քաղած փունջը պատանուն տալով,
Ի՞նչ լավ աղջիկ ես, դու բարի Սառա,
Ես էլ քեզ համար մի մատնիք առա:

Փոխում են նոքա անգիտակցաբար
Միրո գրավականն: Իսկ սերն էր արդար,
Ջի Ավետարան նրանք համբուրեցին,
Քույր-եղբայր լինել միմյանց ուխտեցին³⁰:

Մեր խնձորները սիրուն, կարմրիկ
Հասել են այժմ, գնանք, իմ քույրիկ,
Դու խո սիրում ես, քաղենք քեզ համար,
Նոքա խիստ առատ բերք ունեն այս ամառ:

Նորա գրնացին: Ես ախար պաս եմ31,
Ասում է Սառան, պիտի սպասեն
Անցնի Համբարձում, մինչև գա Վարդավառ,
Քաղե, կրտանեն եղբորս համար:

Նորա մերձեցան խնձորի ծառին,
Որո պտուղները գրավեցին Սառային,
Այդ խնձորները, ա՛խ, դո՛ւ ես նախշել,
Ով գիտե, մինին միտք ունես բաշխել...

Պատանին քաղեց ալ-վարդակարմիր,
Կրկորիկ մի խնձոր. Թե գիտնայիր գիր,
Այդ խնձորի վերա, սիրելի Սառա,
Դու քո անունը պիտի կարդայիր...32

Դ

Թեքվեց արևը: Երեկո է արդեն:
Ծերունի հայրը դարձել է արտեն:
Սառան ազատ է տնային գործերից.
Նորան կանչում են մոտիկ կըտուրից:

Այնտեղ երկնքի պարզ կամարի տակ
Դեռահաս աղջիկներ խաղում են գնդակ,
Սառան վագում է ըշտապով նոցա մոտ,
Նա այդ խաղի մեջ վարժ է և հրմուտ:

Առնում է գնդակը, զարկում է գետնին,
Թռչում է գնդակը, բռնում է կրկին,
Եվ ամեն անգամ պտույտ է գալիս,
Կրկին և կրկին գետնին է տալիս:

Պտույտ է գալիս, որպես ճախարակ,
Թեթև շարժումնքով, համարձակ, արագ,

Փրփրոտում են գլխի երկայն հյուսերը.
Ծեծում են կլորիկ լեցուն ուսերը:

Քանի թռչում մի քսան շրջան
Բոլորում է նա: Մինչ այդ աստիճան
Անվաստակելի ուժը բռնություն
Տրվեց գյուղացի աղջկան տոկուն:

Շարունակում է խաղը փույթ ընդ փույթ,
Ինչի՞ չէ զգում նա գլխի պըտույտ...
Հոգնեցավ ահա... գնդակը թռավ...
Նորա ձեռքիցը այլ աղջիկ առավ:

Ժըպտում է Սառան... կարմրած են թրշեր,
Ալմաստի նման վառվում են թուխ աչեր...
Սև գանգուրներով նորա գուլֆերը³³
Ցրված են շիկնած երեսի վերա:

Սառան ուներ յուր և տխրությունքը,
Վազում էի աչքից առատ արցունքը:
Մնուցանում էր նա սարյակի մի ձագ,
Ընտրել էր նորան թռչնիկը համարձակ:

Ճրվըլում էր միշտ, լուռ չէր սարյակը,
Սառան զարդարեց նորա վանդակը,
Միշտ յուր ձեռքովը կուտ, ջուր էր տալիս,
Կանչում էր հեռվից, յուր մոտն էր գալիս:

Մի օր գտավ թռչնին փետացած և լուռ:
Դառն էր Սառայի սոսկում և սարսուռ,
Առաջին անգամ երևցավ նորան
Սառն, անմոռնչ կերպարանք մահվան...

Նա յուրյանց բակի ընկուզենու տակին
Փորեց գերեզման նորա դիակին,
Մարմինը դրեց տուփի մեջ փոքրիկ,
Շիրիմը ծածկեց քարով մի ծանրիկ.

Լինում էր շատ անգամ ամբողջ ժամերով
Նստում էր Սառան գերեզմանի քով,
Ողբ էր հորինել. մի ո՛ղբ խիստ տըխուր,
Երգում էր նորա կտուցը, սև փետուր:

Նա քարի վերա խունկը ծրխում էր,
Ինչո՞ւ տերտերը, մորից հարցնում էր,
Չէ՛ր օրհնում շիրիմը և իմ սարյակին,
Էդպես խո դժոխքը կերթա նրա հոգին;

Ի՛նչ լավ էր, մայրիկ, ախ, իմ սարյակը,
Հիշո՞ւմ ես նորա դու ուրախ երգը.
Մատս չէր կրծում, նա ինձ սիրում էր,
Խոսք էի ասում, նա հասկանում էր...

Յուր գնդախաղը վերջացրուց Սառան:
Տանը գործեր են ըսպասում նորան:
Մյուս խրճիթներում փայլում է կըրակ,
Եվ յուրյանց տնակում պիտի վառել ճրագ:

Նա լույս է դրնում կըտուրի վերա,
Սփռում է օթոց, քնելու շորերը,
Այնտեղ գլուղացուն պարզ երկնի կամար
Հովանավորում է մի ամբողջ ամառ:

Հավաքվեց ահա՛ խաղաղ ընտանիք,
Պատրաստ է նոցա արդեն պարզ ընթրիք:
Սառան ջուր է ածում ձեռքերին ծնողաց,
Լըվացվում են նոքա, վայելում են հաց:

Գիշեր է խորին: Տիրում է լռություն:
Մութ ծածկոցի տակ նիրհում է բնություն:
Դեռ հոգնած մշակի երգերը դաշտեն
Թափում են նորա վրշտերը սրտեն...:

Ուրախ է միայն երկինքն աստղագարդ:
Նուրբ ամպերու մեջ, որպես հին կախարդ,
Լուռ խորհրդական սահում է լուսին.
Ինչո՞ւ է աղոտ փայլը նորա լուսին...

Նըստած են նոքա կըտուրի վերա,
Սառան գրկել է յուր մոր ծնկները,
Եվ լի ջերմ սիրով նորա երեսին
Նայում են աչերը մատղահաս կուսին:

Բայց ինչո՞ւ է լուռ: Նա մտածում է...
Մանկական ուղեղը նորա գործում է:
Նորան շատ անգամ էին հետաքրքիր
Յուր շրջապատող երկինքն ու երկիր:

Տե՛ս, ահա մայրիկ, այն աստղը վազեց,
Հետքիցը պայծառ մի շավիղ թողեց.
Բայց ո՞ր թռռավ նա... երկնքից ընկա՞վ,
Ա՛խ, վառ ճրագի պես նա մարե՛ց, հանգա՛վ...

Որդի՛, դա աստղ է բարեպաշտ մարդին,
Որ բնավ չէ կոտրել սիրտը աղքատին.
Նա մեռավ ահա՛, յուր հետքից թողեց
Նշանը գործերին, ինչ բարիք գործեց:

Տե՛ս, այնտեղ, մայրիկ, սարի գագաթին
Ինչպես դիզվել են ամպերը մըթին,
Փայլում է, նայի՛ր, ահա փայլակը,
Որպես շողում է այնտեղ կայծակը...:

Որդի՛, աստուծո քաշ հրքեշտակը,
Թափում է այնտեղ բոցն ու կրակը,
Հրեղեն յուր սրով նա կռիվ է տալիս,
Սատանաներին կրլնի կոտորելիս:

Տե՛ս, ահա, մայրիկ, սարի գագաթում
Ինչպե՛ս սաստիկ է ամպը որոտում,
Չլինի՞ այնտեղ երկինքը փուլ եկավ:
Թե մրրիկի միջից մի վիշա՞պ ընկավ³⁴:

Չէ՛, որդի, այնտեղ սատանաները
Այն չար Հուդայի կապած են ոտները
Արժի՛ճ են հալում նորա ականջում,
Այնպես գոռում է. տանջո՛ւմ են... տանջո՛ւմ...:

Տե՛ս, ահա, մայրիկ, երկնքի վերա
Պայծառ շավիղի թողած հետքերը,
Ասում են, մի մարդ հարդ է գողացել,
Մինչև տուն տանել չէ՞ կարողացել³⁵:

Չէ՛: Մի օր աստուծո բարկությունն ահեղ
Պատռեց երկինքը, եղավ ջրիհեղեղ.
Աստվածածինը կրկին նորան կարեց:
Երկնքից հեղեղն իսկույն դադարեց:

Երբ բաց են անում հագուստիս կապոցը,
Քակված են գտնում նորա հանգոցը.
Այդ ով է, մայրիկ, նրանց այդպես բացում,
Շորերիս վերա բրձեր է քրցում:

Երևի, որդի, չար դևիկները
Այդպես խառնում են քո նոր շորերը:
Կապոցի վերա դու ասեղ ցրցե,
Որ դևն այլևս նրան չըբացե³⁶:

Մայրիկ, դներից ես խո՛ւ չեմ վախում
Մի օր կը թաքչեմ գիշերն օթախում.
Երբ գալու լինի, իսկույն կը բռնեն,
Ձիգ կը տամ ծամիցը, վրռեժս կառնեն...

Որդի, խելոք կա՛ց, այդպես մի՛ արա.
Գիտե՞ս ինչ վատ են այդ չար դները,
Նոքա կարող են քեզի վրնասել...:
Նրանցից ամեն բան կարելի է սպասել...:

Հո՛ւ դը նրանց գլխին... Թեև եղջյուր ունեն,
Խաչակնքում են, իսկույն կորչում են...
Ի՛նչ լավ կը լինի, եթե ես, մայրիկ,
Բռնեմ նոցանից մի դև փոքրիկ:

Մայրը ծիծաղեց. Գրո՛ղը քեզ տանի,
Դու ե՞րբ ես տեսել, որ դևն եղջյուր ունի:
Եկեղեցումը տեսա պատկերը,
Սև, որպես արաբ, ծուռն էին ոտքերը:

Հա՛, եղջյուր ուներ, ճակատից դուրս ցցված,
Աչքերում կարծես կրակ էր վառված.
Ես չեմ վախենում, կըբռնեմ նորան,
Ինձ վախեցնում է միայն չար Ղարան³⁷:

Երբ կուրծքիս վերա նա ծանր նստում է,
Ա՛խ, հուփ է տալիս... այնպես ճընշում է...
Ուզում եմ բռնել՝ ձեռքս չէ շարժում,
Ուզում եմ կանչել՝ լեզուս է լրռում...

Ինձ վախեցնում է և Ղույլուբանին³⁸,
Մայրիկ, հավատա դու իմ այդ բանին՝
Մի գիշեր տեսա, երկա՛ր էր... երկա՛ր...
Երբ մոտ գընացի, չքացավ, էլ չըկար...

Հայրիկ, խոստացար դու այդ շաբաթը
Մի օր ինձ պատմել նորա հեքիաթը,
Դեպի ծերունին դառնում է Սառան,
Հետաքրքրում էր այդ հարցը նորան:

Հայրը պատասխանեց. Հերի՛ք է, Սառա,
Դու շատ խոսեցիր չարքերի վերա.
Գիշերը դևերից չեն խոսում այդքան,
Աղոթի՛ր, դու քնի՛, երեսիդ խաչ հա՛ն:

Ծնողքը շուտով մտնում են խոր քուն,
Քաղցրիկ մխիթարն աշխատող մարդուն:
Սառան արթուն է, աչերը գըվարթ
Դեպի աստղերը հառած են անթարթ:

Հանգիստ չէ՛ սիրտը: Նա մրտաժում է:
Ի՞նչը խեղճ աղջկան ալեկոծում է...
Նա թաքցրած ունի բարձի տակումը
Խնձորն, որ ստացավ այնօր այգումը:

Դուրս բերեց նորան: Որքա՛ն ուրախ է:
Մինչև յուր մահը նորան կը պահե...
Մերթ ծոցն է դընում կուրծքին է ճընշում,
Իսկ մերթ շրթունքին և հոտ է քաշում:

Երկար նա այնպես գմայլում, ժըպտում է,
Ահա՛ նա տըխրեց: Ինչո՞ւ տըրտում է,
Ինքն էլ չըգիտե: Մի գաղտնի զգացում
Տանջում է նորան և սիրտն է խոցում...

Լուռ մըմնջում է... Ա՛խ, նա լացում է:
Գունաթափ թշերն առատ թացում է,
Առաջին սիրո տաք արտասուքը
Այն խաղաղ կուրծքը ալեկոծում է...:

Ե

Այն գյուղիցը դուրս կար հին ժամատուն,
Դարերի ընթացքն այնտեղ հաստատուն
Ոչինչ չըթողեց: Ջարդ-փշուր եղան
Նորա կամարները, գըմբեթ և սեղան:

Մի բան կենդանի տեղ մշտական,
Այդ էր ջերմ հավատը գյուղացի մարդկան,
Որոց սրբտերին մընացին պաշտելի
Տխուր փշրանքը վաղեմի սրբության:

Այդ ժամտան մասին պառավ կընանիք
Պատմում են խիստ շատ գրույց և հրաշալիք,
Թե որպես մի թուրք այնտեղից մի քար
Տարավ յուր տանը շինվածքի համար:

Բայց չը կարողացավ բեռը դնել գետին,
Կըպած էր քարը պինդ նորա մեջքին.
Նա այնպես մընաց միշտ թափառական,
Կրում էր քամակին գողության առարկան:

Եվ այնուհետև այդ նվիրական
Սրբարանիցը մի աղյուս անգամ՝
Հանդուգն յուր ձեռքով չէր երբեք տարած
Թուրքը, պարսիկը, կամ այլ արարած:

Շրջապատած էր այգիով ընդարձակ,
Ձգվում են ծառերը բարձր, համարձակ,
Ոչ ոք չէ քաղում նոցա պտուղը,
Հսկում է այնտեղ «Սուրբի» երկյուղը:

Այնտեղ ծերունի, դարևոր կաղնիք
Ավերակներին սփռում են հովանիք,

Որոց ճյուղաթափ ոստերի տակին
Հյուսեց արագիլն բույնը ահագին:

Յուր այդ ամբողջն սպիտակ սուլթան³⁹
Իշխում է ամբողջ խաղաղ պետության,
Ուր ճնճղուկ, սարյակ լոռն չեն երգերից,
Ապրում են անհոգ, ազատ հարկերից:

Վաղուց չէր լսվում այնտեղ շարական,
Միայն շաբաթ գիշերն այդ նվիրական
Փլատակների տրխուր ավերակ
Լուսավորում են քանի մի ճրրագ:

Գիշեր է խորին: Դեռ լուռ է աքաղաղ,
Քնած են գյուղացիք հանգիստ և խաղաղ:
Յուր պարզկապուտակ կամարից լուսնյակ
Թափում է լույսը կաթնագույն, հրստակ:

Խուլ մրմնջում է շնչասպառ հովիկ,
Հագիվ շարժվում է նիրհած տերևիկ,
Կարծես ծանր քնով մրափում են ծառեր,
Նոցա խորքիցը՝ ահա՛ մի ըստվեր...

Դանդաղ քայլերով, սակավ առ սակավ,
Մինչ ավերակները նա հառաջ եկավ,
Խաչ քարի վերա ծըխեց նա խունկը.
Խոնարհեցրուց նորա առջև յուր ծունկը:

Երկար ջերմեռանդ գլուխը ծրռած
Աղոթում էր նա, և գետնատարած,
Հպեցնում էր երեսը սուրբ փռշիներին,
Թափում էր աղերսը բոցավառ սրտին...

Նա անցավ այգու խոտերը կանաչ,
Գտավ մի ածվի մեջ նոր բացված կակաչ,
Չափեց դյութելով նորա ծրդոտը,
Նըշան դրեց վերան կարմիր նարոտը⁴⁰:

Այդ կույսը հմայքով յուր բախտն էր փորձում
Ջի մյուս առավոտ տոն է՝ Համբարձում:
Իսկ նորան մի ձայն խռովեց սաստիկ,
«Սառա՛» անունը հնչեց խիստ մոտիկ:

«Նա» էր, որ եկավ: «Գիտեի, այս գիշեր
Դու պիտի գայիր ծաղիկներ չափել.
Դաշտերը լիքն են գյուղի աղջկերքը,
Ինչպե՛ս հսկում են նորանց տըղերքը...»:

Եվ դու վախեցար թողնել ինձ մինակ,
Հարցնում է Սառան: Այդ մութ ծամանա՛կ...
Այդ փլատակներո՛ւմ... քա՛ր է քո սիրտը...
Ցերեկը սարսափով անցնում է մարդը:

Զ

Ծագեց առավոտ: Տոն էր Համբարձման,
Ցանկալի տոնը գյուղացի աղջկան:
Բնությունն էլ այնօր, կարծես, նպաստում էր
Նոցա ուրախալի, անհոգ զվարճության:

Հիշում են այն տոն... Հին ժամտան այգում
Դեռահաս աղջիկներ երգ էին երգում,
Պար էին բռնել, հնչում էր դայիրան:
Ի՛նչ հիանալի էր այն տեսարան...

Ու խորհրդական այն ծառերի տակ:
Նախշուն գուներով, կարմիր, սպիտակ,

Ջուգված, գարդարված, որպես ծաղիկներ
Թըռվոտում էին սիրուն աղջիկներ:

Եվ պատանեկաց խումբը զըվարճասեր
Աղջկանց պարերգը այնտեղ կրլսեր,
Ծառերի տակին, նոցա չորս կողմով
Ծափ էին տալիս ուրախ ցնծումով:

Ես էլ խառն էի այդ ուրախ խումբին,
Քա՛ղցր էր ինձ նայել աղջկանց ակումբին,
Ուր ամեն տըղա հերոսը գյուղական
Գըտնում էր սրտի խիստ մոտ առարկան....

Տեսա Սառային, առեց դայիրան,
Ա՛խ, որքա՛ն աչեր նայում են վերան...
Գայիրան հրնչեց... մրրիկի նըման
Նա շրջան տըվեց... Պտույտն էր աննման...

Նա պար էր գալիս: Հասակը թեքում
Էր խիստ դյուրաձիգ, թեթև, գալարուն,
Տատանվում էր, մերթ նագ-նագելով,
Մերթ թոթռալով, մեղմիկ վագելով:

Ահա՛ նա սլացավ սրընթաց, որպես նետ,
Ա՛խ, որքա՛ն սրտեր տարավ նա յուր հետ...
Գլուխը ծըռեց... գուլֆերը խաղում են...
Եվ սև հոսանքով դենքը սքողում են:

Նա ոլորվում էր օձի պես ճապուկ.
Խաղում են նորա թևքերը փափուկ.
Ժըպտում են նորա աչքերը բոցավառ,
Շիկնում են նորա թըշերը պայծառ...:

Ձրգեց մի հայացք... դադարեց պարեն,
Ի՞նչ նետեր էին, ցայտեց աչերեն:
Ա՛յս, այն նետերը թրռան ուղղակի,
Ինչ որ ծակեցին՝ դա էր մի «հոգի՛»...:

Դադարեց պարը: Լռեցին երգ, դաշնակ,
Կազմեցին գեղուհիք բոլոր շրջանակ,
Մեջտեղում նըստեց մի վրհուկ աղջիկ,
Խաղաղ էր դեմքը, շրթունքը մնջիկ:

Հին բախտահմա կախարդի նըման
Նա դրեց յուր առջև «Վիճակի աման»,
Վառ ծաղիկներով էր նա զարդարած,
Յոթն աղբյուրների պարզ ջրով լեցրած:

Օրիորդները հերթով մոտ եկան,
Տըվեցին նոքա վրհուկ աղջկան
Յուրյանց զարդերից՝ օղ, մանյակ և գինդ,
Որն յուր մատանին, որ ուներ հակինթ:

Եվ վիճակափորձն առնում էր մին-մին
Գըցում էր «բախտի սափորի» միջին,
Ուսկից գեղուհիք սրտով դողդոջուն
Մութ ճակատագրի կսպասեն լուծում:

Մոտ եկավ Սառան դեմքով ամոթխած
Այն իսկ մատանին այգումը ստացած...
Տըվեց կարմրելով գուշակող կույսին:
Է՞ր հանկարծ փոխվեց գույնը երեսին...

Զարդերը ժողովելու վերջացավ ծեսը:
Վիճակահանության սկսվեց հանդեսը:
Վրհուկը փակեց «սափորի» բերան
Եվ աղջիկներին տըվեց պատվիրան՝

Հերթով երգելու մի-մի «ջան-գյուլում»,
Այնպես, որ միմյանց չըլինին արգելում,
Երբ նա «սափորից» կը հանի մի բան,
Կը տա երգողին մի հայտնի նըշան:

Տարավ դեպ «սափորը» վըհուկն յուր ձեռքը:
Աղջիկներից մինն երգեց այդ երգը՝
Ծաղիկ ունեմ՝ ալա41 ա,
Ալա չի՛ր ալվալա42 ա,
Յար43 բռնելը լավ կըլնի,
Բաց թողալն բալա ա44:

Մի օրիորդի թխաշյա, սևուկ,
Տըվեց ապարջանն, ասելով վըհուկ՝
«Միրի՛ր, թող մի՛ տուր սրտիդ առարկան,
Կը լինես հետո դու շատ փոշիման»:

Վըհուկն դարձյալ գործը շարունակեց:
Մի ուրիշ աղջիկ այդ երգը երգեց՝
Աղջիկ, աղջիկ, ա՛լ45 աղջիկ,
Աչքերդ չալչալ46 աղջիկ,
Դու մեր տանը հարս պըտես,
Իմ քիրը քեզ տալ47, աղջիկ:

Դարձավ դեպ հնացած աղջիկ մի հաստիկ,
Որն խիստ անհամբեր տանջվում էր սաստիկ՝
Ասաց՝ Գնա՛ր ուրախ կաց, հասար մուրագիդ48,
Պսակի նարոտը49 կըկապես բողագիդ50:

Մի օրիորդի գունաթափ դեմքով
Այդպես գուշակեց «վիճակն» յուր երգով՝
Ձեր բաղի դուռն բաց ա՛ր,
Ոտներդ շաղով թաց ա,
Յարիցդ հեռացել ես,

Աչքերդ լիքը լաց ա:

Դու սիրի՛ր դարձյալ սիրածդ նախկին,
Կրքաղցրացնե նա քո սիրտը և հոգին.
Կարդաց վրհուկը գունաթափ աղջրկան:
Պատգամը կարծեմ, չէր նրան դուրեկան:

Վրհուկը կրկին գործը շարունակեց,
Մի օրիորդի այդպես գուշակեց
Առակ51 եղա ողջ գեղի,
Սիրտս ընկավ օձի լեղի,
Իմ հորն ու մորն ի՞նչ ասեմ,
Ինձ տըվին մի գեշ52 տըղի:

Նասիրդ53 հեռու է, կոտրած է քո սիրտը,
Գնա՛, պաս պահի՛ր, կըբացվի քո բախտը:
Դառն ճակատագիրը կարդաց վրհուկը:
Բայց որքա՛ն պաս էր պահել աղջիկը54...

Բայց ի՞նչ գուշակեց Սառայի համար:
Այդ երգն երգեցին նորա սրտին հարմար՝

Խնձոր ունիմ նըխշած ա,
Ոսկե դալմով55 գըրած ա,
Աղբերս ուզեց, տըվի ո՛չ,
Ագիգ56 յարի դըրկած ա:

Ես աղջիկ եմ՝ ա՛լ կուզեմ,
Շորերս ծալեծալ կուզեմ.
Երբ որ յարիս տուն կերթամ,
Գոտիկս թիրմա57 շալ կուզեմ:

Դու հարուստ մի տան հարսիկ կը դառնաս,
Միշտ կարմիր շորերդ նոր-նոր կունենաս:

Այդպես գուշակեց մարգարեուհին,
Արդյոք նա հասա ՚վ սրտի «մութագին»...

Է

Բայց ո՞ր ես այժմ, նագելի Սառա,
Ես քո դարդիցը մաշվեցա՛... մեռա՛...
Մի՞թե երկինքն այնքան էր անգութ...
Ա՛խ, ինչ եմ մտածում... Այդ բոլորն է սուտ:

Գնամ «պառավի» մոտ, սպասելն է գուր,
Գուցե նա կը տա Սառայից ինձ լուր,
Ահա՛ նա... խեղճը հնացել է իսպառ,
Մաշեցին նորան օրերը թըշվառ...

Բարև, տատի ջան, չէ՛ր ճանաչում նա,
Լա՞վ եք, առո՞ղջ եք: Տեսնում եք ահա՛,
Ապրում ենք այդպես... մերթ կուշտ, մերթ քաղցած,
Ինչպես որ բուզին58 հասցրնում է աստված:

Բա՛ս վա՞տ է գրնում, տատի, ապրուստը:
Ապրում են, որդի, շենն ու հարուստը,
Մեզ նմանների օրը միշտ սև է,
Քանի ժամանակն այդպես կը տևե:

Գյուղացիք եղան մեծ մասով աղքատ,
Մեր մեղքից չըկա խեյր ու բարաքաթ59,
Վարում ես, ցանում, ցանքը չէ գալիս:
Ծառերն էլ այժմ պտուղ չեն տալիս:

Ուտում է տերևը անիծված թրթուր,
Չեն էլ մտածում Մասիսից բերել ջուր60:
Ասում են, մորեխ պիտի գա սաստիկ,
Բազարում ցորյան չես գտնի մի հատիկ:

Չար ցորենատերն երկինքը կապել է61,
Ա՛խ, քանի անգամ ամպըն ամպել է,
Չէ՛ գալիս անձրև, ասա՛ մի կաթիլ
Դարմանի համար երբեք չես գտնիլ:

Մեր կնանիքը շատ ման ածին նուրին62
Եվ տերտերներն անդաստան արին,
Խաչով, խաչվառով դաշտը գնացին,
Թե՛ մեծ, թե՛ փոքր ողբացին, լացին:

Ո՛չ: Չըկարացին բացել երկինքը:
Գուցե այդպես էր աստուծո կամքը...
Մեր աղբյուրները ողջ ցամաքեցան,
Կանաչ ցանքերը տոթից չորացան...:

Ինչ էլ որ եղավ, գողացավ թուրքը:
Չե՛ս էլ հարցնում, ի՞նչ ծանր է տուրքը՝
Մալյաթ, բահիրա, այլև գլխահարկ63,
Ինչե՞ր չեն առնում... գորով ու անկարգ...:

Մեր մեղքերիցն է այդ պատուհասը,
Չրկա կիրակի, ուտում են պասը.
Ի՞նչ է, ասում են, «հասն ու չը հասը»,
Ազգականի հետ պսակվում մեծ մասը:

Մի տարվա հարսը՝ դեռ քողն երեսին՝
Յուր տղամարդի հետ՝ կեսրոջ սպասին,
Խոսում է արձակ, ծիծաղում համարձակ:
Չեն հարցնում օտարն, աներն, աներձագ...

Գնացել է, մի խոսքով, ամոթն ու ահը,
Կարծես, քանդվելու մոտ է աշխարհը...:
Այդպես չէր վաղվա մեր ժամանակը,
Մեր լեզուն մունջ էր. սպանիւր ձայն չը կա...

Թուխս էի դրրած հանուն ասարծու՝
Սև հավի տակին ամբողջ քսան ձու,
Ողջ ավեր եղան, հինգը դուրս եկավ,
Երկուսն էլ հնգից քորքորան64 տարավ:

Այժմ ի՞նչ անեմ ես երեք ճրտով,
Մնացի սևերես և միշտ ամոթով:
Խանին պետք է տալ և տանուտերին,
Հաշվիր այդ բոլորը, թողյալ տերտերին:

Կար այստեղ աղջիկ ձեզ մոտ հարևան,
Յոթ տարի առաջ, հիշո՞ւմ եք նորան
Սառայի մասին գուցե հարցնում եք:
Հենց նա.... տատի ջան, նրանից լուր ունե՞ք:

Նորա պատմությունն երկա՛ր է, երկա՛ր...
Այստեղ, մեր գյուղում մի լավ տղա կար
Մելիքի որդին շեն, որպես ջրհուղ,
Ուտում էր փլավ, հագնում էր մահուղ:

Խելքիցը հանեց այն խեղճ աղջրկան,
Ջահիլ էր աղջիկը, չէր հասկանում բան.
Թե նոցա մեջը ի՞նչ մի գաղտնիք կար,
Այդ ես չըգիտեմ, աստված է խաբար:

Գալիս էր շատ անգամ նա իմ խրճիթըս:
Տալիս էր բարև, հարցնում էր քեփըս.
Կարծես չըլիներ մելիքի տղա,
Այլ գոեհիկ մեզ պես, և ոչ թե աղա:

Տեսար և Սառան նորա հոտն առավ,
Լույս ընկավ իսկույն: «Այժմ դու, պառավ,
Մեզ թո՛ղ միայնակ», ասում էր տըղան:
Թո՛ղ, մտածում էի «յուրյանց աղունն աղան...»:

Նստում են նոքա, խոսում են նոքա,
Խոսո՛ւմ են... խոսո՛ւմ... բնավ վերջ չըկա:
Չէի արգելում ես նորանց երբեք,
Ո՞վ չի ունեցել այնպեսի բռնեք...:

Մըտնում էր արև, ճրագը վառում են:
Ծնողքը Սառային երկար պըտրում են:
Նրանք չեն բաժանվում, զրրից են տալիս,
Ուսկի՞ց էր այնքան խոսք և ասուլիս...

Եղավ, որ մեկիքն ուղարկեց որդին
Հեռու մի աշխարհ՝ մեծ ծովի մոտին,
Ուղարկեց, որ սորվի՝ գիր, կարդալ, ուսում,
Որ լավ մարդ դառնա, այդպես են ասում:

Թեև այստեղ էլ նա շատ բան գիտեր՝
Ժամագիրք, Նարեկ՝ որքան մի տերտեր,
Եվ քանի մի լեզվով նա գիր էր գըրում,
Տրկար յուր հատը մեր ողջ երկրում:

Տարիներ անցան, նա հետ չըդարձավ,
Սառայի սրտին խիստ դառն էր այդ ցավ:
Երևի, այնտեղ մեծ էին գըրքեր,
Որ երկար նորանց սովորել պետք էր:

Տխրում էր Սառան, էր միշտ լուռ ու մունջ,
Լացում էր թաքուն, դառն էր յուր մըմունջ,
Փակված էր ողջ օրն նա յուր օթախում,
Իսկ նորա երեսն էլ չէր ծիծաղում...

Լինում էր, շատ անգամ ինձ մոտ էր գալիս,
Որպես սպանվա՛ծ... լալի՛ս էր, լալիս...
«Չունի՛ս «նորանից» տատի մի խաբար...»
Հարցնում էր Սառան խիստ անմխիթար:

Բայց հասել էին աղջկա տարիքը,
Գրնում, գալիս էին նրա մուշտարիքը:
Նախշունիկ էր նա, ինչպես մի ջեյրան65,
Ո՞վ չէր ուզենա, չէր սիրի նորան:

Խնդրեց տանուտեր Մինասն յուր որդուն,
Նա ուներ գութան, հարուստ տեղ ու տուն,
Կրթում էր նա շատ կովեր և գոմեշ,
Փարսխում լիքն են՝ ձի, ոչխար և էշ:

Չէր տեսած այդպես մի բան ողջ աշխար,
Բաշլըղ66 էր տալիս՝ ջուխտ եզ, տասն ոչխար,
Հինգ բեռը ցորյան, ոսկիներ քրսան:
Կարմրիկ, խորոտիկ67 էր ջահիլ փեսան:

Նըշան էր դրնում փիրուզ68 մատանի,
Ջուխտակ ապարջան գործ Համադանի,
Ոսկի վրզանոց, մարջանով69 շարած,
Արծաթի գոտի, ակնով զարդարած:

Սառան չըգնաց, չըլսեց հոր խոսքին,
Չընդունեց նըշանն, արծաթն ու ոսկին,
Այդպիսի պատիժ, ա՛խ, ո՞վ էր տեսի,
Աղջիկը հորն ու մորն խոսքին չըլսի...

Գյուղացիք սկսան ծնողացը նախատել,
Այդ չարի առաջն առնել աշխատել:
Կասեին նոքա՝ այդ «անառակը»
Թողեց մեր աղջկանց՝ վատ օրինակը:

Դու իմ տան վերա սև մուր քսեցիր,
Իմ աղն ու հացը լեղի շինեցիր...
Ասում էր աղջկան ծերունի հայրը,
Լացում, աղաչում էր նորա մայրը:

Սառան չէր լսում լացը, նախատինքը,
Երկաթից էլ պինդ էր նորա կամքը,
«Կմեռնե՛մ, ասում էր, չեմ գնա օտարին,
Պիտի սպասեն իմ սիրած «յարին»:

Թեև վայել չէ՛ր այդ հայ աղջրկան,
Բայց ո՞ւմ չէ խաբել, ա՛խ, չար սատանան,
Սառան մնաց դարձյալ միշտ մաքուր սրտով
Եվ նույնպես համեստ, նույնպես ամոթով:

Մըրջին չէր կոխ տա՝ ճամփան գընալիս,
Եվ ծառի տերևը՝ ծառից ընկնելիս՝
Ցա՛վ էր պատճառում այն քնքուշ հոգուն,
Որքա՛ն բարիքներ անում էր նա թաքուն...

Լինում էր, շատ անգամ գալիս էր իմ մոտ,
Դեռ նոր է ծագել լույս և առավոտ,
«Կարագ եմ բերել, տատի, քեզ համա,
Մայրս ինձ տըվավ, բայց ես չըկերա»:

Ա՛խ, որքան շա՛տ էր գութը նորա սրտի...
«Ինչի՞ ես ուրախ լինում եմ, տատի,
Երբ որ մտնում եմ այդ քո բնակարան,
Կարծում եմ, կրկին տեսնում եմ «նորան»:

Նըստում էր ինձ մոտ նա ձիգ ժամերով,
Եվ յուր հետ բերած մանրիկ սանդղերով
Սանդղում էր պառավիս գլուխն ալևոր,
Քորում էր նորան փոքրիկ մատներով:

Խոստ՛ւմ էր... խոստ՛ւմ խոսքը չէր պրծնում:
Միշտ «նորա» վերա էր նա մըտածում,
«Տատի, հարցնում էր, երբ որ ես մեռնեմ.
Գե՛թ երկնքումը «նորան» կը տեսնեմ...»

Մահվան վրա մտածել քեզ վաղ է, որդի՛:
«Կյանքն ինձ այժմ խիստ դա՛ռն է, տատի՛ ...»
Ասում էր, թափում հեղեղն աչերեն,
Թաքցնում էր սրտի գաղտնիքը խորին...

Հետո հասկացա ես այդ գաղտնիքը,
Թե ինչ էր ուզում ասել աղջիկը,
Հասկացա, այո՛, բայց ո՛ւշ էր արդեն,
Այդ ցավն անբաժան կըմնա իմ սրտեն...

Քանի մի օրից հետո ես լսեցի,
Սառային տանում էին եկեղեցի,
Պիտի կատարվեր այնտեղ պըսակը,
Մինասի որդու էր հարսանիքը:

Հոր ստիպմունքին՝ և յուր մոր կամքին,
Կռալիս գյուղացոց դառն նախատինքին,
Նա ընդդեմ կենալ չըկարաց երկար,
Հնազանդվեցա՞վ... անգո՛ր էր, տըկա՛ր...

Բայց քանի անգամ սիրտը թուլացավ,
Ա՛խ, քանի անգամ նա ուշքից անցավ...
Մինչև հասուցին ժամատան շենքը,
«Չե՛մ սիրում տըղին» այդ էր նրա խոսքը:

Երբ բեմի առջև բոլոր ժողովուրդ
Ահով լսում էր սրբազան խորհուրդ,
Վայր ընկավ Սառան, աչքերը փակեց,
Եվ կրկին անգամ նորանց չը բացեց...

Ա՛խ, Հ..., եղավ յուր խոսքը վերջին:
Գյուղացիք սարսափով մոտը գընացին,
«Թունավորվա՛ծ է...» մեկեն կոչեցին,
Լաց ու շիվանով⁷⁰ գոռաց եկեղեցին:

Գյուղից ոչ հեռու, այն բլուրի վերան,
Կը գտնես, պարոն, միակ գերեզման,
Գլուխները ծռած, մի ջուխտ ուռենի
Սըփռում են այնտեղ ախորժ հովանի:

Այնտեղ է թաղված գեղեցիկ Սառան,
Ո՛չ տապանագիր, ո՛չ խաչ յուր վերան,
Եվ ո՛չ բուրվառով ժամտան տիրացուն
Ծըխեց սուրբ խունկը այն անմեղ հոգուն...

Նրան տեղ չըտվեց մեր գերեզմանատուն⁷¹,
Որպես մեղավոր, ինքնասպան մարդուն,
Որպես կամակոր աղջկան ինքնակամ,
Որ ընդդիմացավ յուր ծնողացն անգամ»:

Պառավն ավարտեց: Բայց նորա հանգած
Աչքերում կաթիլք կային թաքուցած,
Որ նըվիրեց նա սուրբ հիշատակին
Յուր միշտ պաշտելի, անմեղ հրեշտակին...

Քանի օրից հետո մի երիտասարդ
Սրտով վշտահար, դեմքով անգըվարթ,
Գերեզմանի մի սև քարի վերա
Գրում էր հետևյալ տըխուր տողերը.

«Մինչ ե՞րբ, դու խավա՛ր բռնակալություն,
Կը ճնշես առտնին մեր ազատություն,
Մինչ ե՞րբ մեզանից քո սև ճանկերը
Կըխլեն Սառայի նման զոհերը... »: